

О. В. Лаврук

доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук,
проректор з навчальної роботи
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Н. А. Лаврук

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інклюзивної економіки, кібернетики і комп'ютерних наук
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів формування організаційно-економічних засад виявлення проблем і можливостей та розробка пропозицій подальшого розвитку тваринництва. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених стосовно виявлення різних складних соціально-економічних і виробничих проблем розвитку галузі тваринництва, як стратегічної галузі аграрного виробництва, котра є важливим джерелом формування продовольчої безпеки. Для досягнення поставленої мети було застосовано комплексний підхід (включає методи системного аналізу, функціональний, причинно-наслідковий і експертного опитування) до вивчення стану та можливостей розвитку галузі тваринництва. Зазначається, що нині тваринництво забезпечує споживачів цінними продуктами харчування, а тому подальший стан розвитку цієї галузі є актуальним питанням та належить до пріоритетних проблем у завданнях аграрної політики держави. Встановлено, що впродовж досить тривалого періоду у розвитку тваринництва (без врахування війни) намітилися негативні тенденції, обумовлені організаційними, фінансовими, земельними, технологічними і кадровими проблемами. Зазначається, що обмеження можливостей інтенсивного розвитку тваринництва відбувалося за рахунок нецілеспрямованої державної підтримки, не сформованого породного складу тварин, незадовільного впровадження інноваційно-інтенсивних технологій вирощування тварин та виробництва тваринницької продукції, незначного залученням інвестицій, нестабільності систем ціноутворення, страхування і оподаткування. Оригінальність проведених досліджень полягає у висвітленні теоретичних і практичних аспектів щодо виявлення причин кризового стану функціонування тваринництва та визначення напрямів покращення можливостей його подальшого розвитку. Наукова новизна відображує комплекс проблем, що є характерними для забезпечення посилення можливостей стабілізації розвитку тваринництва та підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції. Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть застосовуватися у практичній діяльності органів виконавчої влади і суб'єктів господарювання з метою розроблення науково-обґрунтованих програм соціально-економічного відновлення та розвитку тваринницьких підприємств.

Ключові слова: аграрна політика, тваринництво, продукція, можливості, виробництво, ефективний розвиток, харчова безпека.

Постановка проблеми. Україною зроблено вибір на користь входження нашої держави до Європейського співтовариства, котрий потребує прискорення перебудови практично усіх інститутів країни і суспільства, в тому числі різних сфер суспільної діяльності. Окрім цього військові дії вносять суттєві корективи у реалі-

зацію державної політики у сфері тваринництва. Водночас для зміцнення економіки та посилення продовольчої безпеки України потребує зосередження і особливої уваги проблема подальшого розвитку галузі тваринництва, оскільки воно є критично важливим через низку невирішених проблем організаційно-економічного

спрямування внутрішнього і зовнішнього характеру. Між тим нині державна політика країни не віддзеркалює комплекс заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток тваринництва, котре потребує застосування злагодженого механізму повного відродження.

Тваринництво є однією із важливих галузей аграрного виробництва, котра відіграє важливу роль у формуванні продовольчої безпеки України в умовах війни та забезпеченні населення поживними видами продовольства, а підприємства харчової промисловості – сировиною. Зокрема, тваринництво забезпечує виробництво різноманітних дієтичних, вітамінізованих і висококалорійних (містять 30% калорій і 60% білку добового раціону) продуктів тваринного походження, котрі використовуються для харчування населення і формування перспективного експортного потенціалу. Встановлено, що за рахунок тваринницької продукції людина задовольняє на 40-50% свої потреби в продуктах харчування. Однак, сучасний стан розвитку тваринництва з урахуванням війни характеризується скороченням поголів'я великої рогатої худоби, низькою продуктивністю тварин, недостатньою кормовою базою, скороченням обсягів виробництва тваринницької продукції. Наслідками процесів руйнування тваринництва стало загострення проблеми продовольчої безпеки держави, зокрема зниження рівня забезпечення населення якісними продуктами тваринного походження; порушення соціально-економічної і демографічної ситуації у регіонах; зростання негативних процесів у використанні природних сільськогосподарських ресурсів.

Натепер спостерігаються обмежені можливості, в умовах війни, розширення виробництва, модернізації машин і обладнання для тваринницьких ферм, інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку галузі та створення умов для виробництва якісної і екологічної продукції. Наразі гострою і актуальною постає проблема формування інноваційної моделі розвитку тваринництва, спроможної забезпечити його інтенсивне відродження та стійке прискорення темпів зростання. **Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що розроблені наукові підходи, висновки та практичні рекомендації сприятимуть ефективному розвитку галузі тваринництва на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виробництва аграрної продукції стала предметом дослідження поняття національ-

ної безпеки, котру зарубіжні вчені (Й. Браун, Б. Броді, Дж. Коллінз, С. Хоффман) вивчали у контексті національних інтересів. Поряд з цим ряд науковців вважають, що продукти тваринного походження формують продовольчу безпеку, котра формалізує систему харчового життєзабезпечення людини та відображає умови її виживання як біологічної істоти [1, с. 20]. Наразі стверджується, що важливо урахувати регіональні потреби у цих продуктах харчування [2, с. 34–35].

З позиції правового підходу А. Сен не заперечував необхідність запасів продовольства, а тому стверджував, що загроза голоду для людини залежить від її "права на продовольство", тобто можливості отримати необхідний обсяг тваринницької їжі, якою вона зможе володіти і користуватися [3, с. 41]. Розглядаючи питання управління реалізацією продукції Sen A. вказує на важливість орієнтації виробництва на задоволення потреб конкретних споживачів у тваринницькій продукції. Між тим зазначається, що обсяги виробництва продукції залежать від "ефективного попиту", а тому впливаючи на фактори, які визначають "ефективний попит", можна забезпечити відродження та стабільне зростання галузі тваринництва [4, с. 89].

Дослідженню вітчизняного досвіду щодо проблем розвитку аграрного сектору, підприємства, відродження і функціонування тваринництва та визначення напрямів підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції приділяли значну увагу у своїх наукових працях такі науковці, як: В. Андрійчук, В. Аранчій, П. Березівський, М. Бойко, М. Ільчук, П. Канінський, О. Мазуренко, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, М. Місюк, М. Пархомець, П. Пуцентейло, І. Свиноус, О. Шпичак та інші.

Окрім цього досліджуються питання розвитку тваринництва з метою "...забезпечення продовольчої безпеки та здорового способу життя, поліпшення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства" [5, с. 7], як одного з основних напрямів державної політики з питань збільшення виробництва аграрної продукції [6], особливо в умовах воєнного періоду. При цьому зазначається, що при формуванні продовольчої безпеки країни доцільно визначити ті види тваринницької продукції, котрі її формують та передбачити державну підтримку їхнього виробництва [7, с. 148].

Відзначаючи цінність напрацювань названих учених та їхніх наукових розробок для теорії

і практики формування організаційно-економічних засад розвитку галузі тваринництва слід зазначити, що окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються актуальними, але недостатньо дослідженими, особливо з точки зору формування дієвих механізмів державної політики та їх впливу на можливості розвитку галузі тваринництва в умовах воєнного стану. Між тим реформаційні зміни у розвитку аграрного сектору потребують більш поглиблених наукових узагальнень, котрі би надали науково обґрунтовану оцінку сучасного стану, визначили основні пріоритети необхідної трансформації аграрної політики щодо розвитку галузі тваринництва.

При цьому важливо ураховувати ідеї спільної аграрної політики ЄС **про можливу необхідність збалансувати пряму підтримку розвитку сільських територій** та її глобальні пріоритети (зміцнити стійкість, своєчасно реагувати на екологічні виклики, підтримувати ринкову орієнтацію, інвестування в життєздатність основних галузей сільської місцевості, зміцнення позицій фермерів в агропродовольчому ланцюжку) з метою повного розкриття економічного потенціалу сільськогосподарської і сільської діяльності [8]. Запозичення Україною такого роду досвіду сприятиме не тільки розвитку галузі тваринництва, але й інших галузей та сфер виробничої діяльності, розміщених на сільських територіях.

Безперечно усе це вимагає розробки наукового підходу до вирішення існуючих проблем, котрі перешкоджають розвитку галузі тваринництва на підприємствах, в основу якого варто покласти організаційно-економічні імперативи її розвитку. Суттєву увагу необхідно надати обґрунтуванню ймовірнісних сценаріїв розвитку галузі на основі урахування і оптимального поєднання критеріїв (економічного, соціального і екологічного) обмежувальних можливостей та прогресивних структурно-функціональних моделей відродження тваринництва на основі інноваційно-інвестиційного забезпечення усіх його підгалузей.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів формування організаційно-економічних засад виявлення проблем і обмежувальних умов, позитивних і негативних тенденцій та розробка пропозицій подальшого розвитку тваринництва.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що налагоджений економічний розвиток країни створює сприятливі умови для швидкого

і ефективного розвитку багатьох сфер суспільних відносин, особливо тих, що сприяють зміцненню продовольчої безпеки та реалізації державної політики у аграрній сфері, зокрема у галузі тваринництва [6], з врахуванням правового режиму військового стану. Однак, в умовах війни, економічної і соціальної нестабільності, непередбачуваних ситуацій (кризові явища, воєнні дії, пандемія, економічна рецесія), неефективної роботи (із-за непродуманих і незважених управлінських рішень) органів державної влади і місцевого самоврядування виявити або спрогнозувати найбільш характерні закономірності у відродженні і розвитку галузі тваринництва досить складно.

Наразі працівникам тваринництва важливо проявити знання сутності сучасних форм організації виробництва та особливостей виробництва тваринницької продукції в обмежених умовах, спричинених правовим режимом військового стану, господарювання підприємств. Водночас відродження і розвиток конкурентоспроможного тваринництва в усіх сферах його діяльності пропонується здійснювати з широким використанням іноземної практики і досвіду [9, с. 168; 10, с. 281].

Вважаємо, що існуючі проблеми у галузі можна розділити на організаційні, фінансові, технологічні, кадрові і земельні. Обмеження можливостей фінансового забезпечення галузі тваринництва пояснюються тим, що окупність коштів, вкладених у будівництво тваринницьких підприємств (в залежності від виду тварин), може коливатися від 4 до 7 років. За таких умов мало знайдеться інвесторів і фінансових донорів, котрі погодяться очікувати окупності вкладених фінансових ресурсів і отримання прибутку протягом такого тривалого часу, особливо в умовах невизначеності на майбутнє спричинених військовими діями та дією правового режиму військового стану. Окрім того, цей процес піддається впливу через постійну зміну державою правил гри при формуванні основних положень нормативно-законодавчої бази.

Склалася ситуація в сільському господарстві, котра призвела до знищення значної кількості тварин. Зокрема, кількість умовних голів великої рогатої худоби з 2000 р. по 2021 р. зменшилася на 1934,5 тис. голів (на 72,8%), корів – на 3265,5 тис. (на 65,9%), свиней – на 1099,6 тис. (на 38,6%), овець і кіз – на 82,1 тис. голів (на 41,8%). Відповідно за цей період кількість умовних голів сільськогосподарських тварин у роз-

рахунку на 1 га сільськогосподарських угідь зменшилося з 0,32 до 0,21 голів або ж на 34,4%, що значно менше рекомендованого нормативу. Це без врахування катастрофічного скорочення кількості тварин у 2022р. спричинених війною.

Зазначимо, що в останні роки скорочення в усіх категоріях господарств України кількості поголів'я великої рогатої худоби і свиней супроводжується тим, що більшість світових виробників нарощують поголів'я тварин. [11]. Зокрема, у 2020 р. в Індії утримувалося 303,2 млн. голів великої худоби, на другому місці у світі за кількістю сільськогосподарських тварин знаходиться Бразилія (244,1 млн. голів), на третьому – США, оскільки тут 100 млн. голів великої рогатої худоби, з них 10 млн. молочних корів, 60 млн. свиней, 6,2 млрд голів птиці [12]. Загальна кількість свиней у країнах Євро-союзу скоротилася на 2,8% і натеper складає 148 млн. голів. За останні роки спостерігається зменшення поголів'я у Польщі (на 7%), Німеччині (на 4%) і Румунії (на 9,8%), тоді як в Іспанії та Франції кількість свиней зросла – відповідно на 1,1 та 1,5% [13].

Між тим, зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні призводить до виникнення проблемних питань, що сприяють появі обмежувальних можливостей розвитку галузі тваринництва та забезпечення харчової безпеки в умовах війни:

- виникає дефіцит тваринницької продукції, знижується рівень задоволення нею потреб населення (фактичне споживання продукції тваринництва було у 2021р. нижче від раціональних норм (молока й молокопродуктів – на 47,2%, м'яса й м'ясопродуктів – на 33%, яєць – на 2,8%, риби та рибопродуктів – на 37,5%);

- скорочується кількість робочих місць у сільськогосподарському виробництві, що викликає підвищення рівня безробіття на селі;

- зменшується вихід органічних добрив, що стає першопричиною швидкого зниження гумусу у ґрунті, втрат чорнозему, зменшення урожайності сільськогосподарських культур;

- скорочення посівів кормових культур не забезпечує своєчасне відновлення родючості ґрунтів через неможливість створення повноцінних сівозмін;

- ураховуючи те, що тваринництво забезпечує перший ступінь переробки продукції рослинництва (особливо фуражного зерна), різко зменшується можливість отримання додаткової вартості через реалізацію продукції тваринництва;

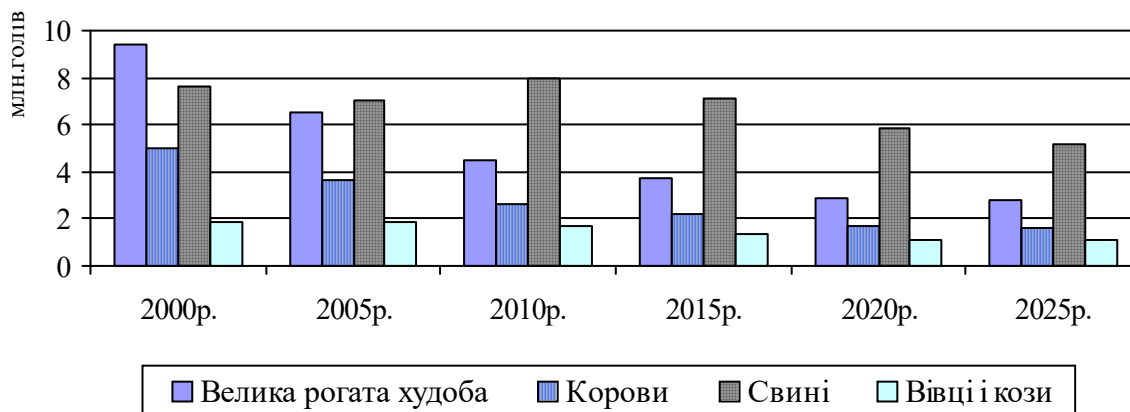
- дефіцит продукції тваринництва призводить до її імпорту (зокрема у 2021р. 14,8% м'яса і м'ясних продуктів, 15,8% – молока і молочних продуктів та яєць птиці імпортується зі світових ринків), що є негативним фактором продовольчої безпеки країни і спонукає до вимивання валютних коштів з економіки України.

Особливість галузі тваринництва полягає в тому, що з економічної точки зору відновити поголів'я при наявності достатньої кількості тварин (через просте відтворення поголів'я) набагато легше і дешевше ніж при його повній відсутності. Це пояснюється тим, що закупівля молодняка обходиться набагато дорожче ніж власне його вирощування. Відновлення галузі тваринництва в Україні до рівня повного забезпечення поголів'я тварин кормовими ресурсами, регламентоване площею сільськогосподарських угідь, викликає великі труднощі.

Визначено, що кількість тварин на 1 га сільськогосподарських угідь повинно складати від 0,6 до 1,0 умовних голів. Ця умова дозволяє підтримувати родючість ґрунтів, утворювати різноманіття рослинних культур для створення сівозмін (в обіг вводяться окрім стандартних продовольчих і технічних культур ще й кормові), забезпечувати продовольчу безпеку держави і, саме головне, різко розширити кількість робочих місць для сільського населення.

Нині для України тваринництво є дуже важливою й водночас проблематичною галуззю. До війни, у 2021р. в усіх категоріях господарств України утримувалося 2874 тис. голів великої рогатої худоби, з якої 1673 тис. голів молочні корови, 5876,2 тис. голів свиней, 200,7 млн. голів птиці [14, с. 11]. В основному тваринництво знаходиться на початку тривалого часу та складного шляху відновлення славних традицій потужної у минулому галузі. Водночас прийняті Закони, нормативні акти та положення не в повній мірі забезпечують реформаційну діяльність у галузі тваринництва. У результаті сучасний стан галузі характеризується рядом негативних тенденцій у своєму відродженні і розвитку (рис. 1).

Взявши що уваги, що у результаті військових дій маємо скорочення на 15% в галузі тваринництва (приблизна оцінка станом на початок літа 2022 р.). Також за приблизними розрахунками має на 30% зменшення кількості живого експорту. Асоціація виробників молока оцінює можливе скорочення чисельності голів великої рогатої худоби у результаті війни на 8–10% до кінця 2022 року.

Зміни у кількості поголів'я сільськогосподарських тварин

Джерело: [14, с. 11; 15, с. 124]

У послідуєчі роки розвиток тваринництва і збільшення обсягів тваринницької продукції та продуктів її переробки повинні бути пріоритетними напрямками при формуванні заходів аграрної політики, оскільки у цій галузі в усіх категоріях господарств за 2000–2021 рр. (це не враховуючи збитки завданні війною 2022 р.) різко зменшилося не тільки поголів'я тварин (великої рогатої худоби – на 69,5%, свиней – на 23,2%, овець і кіз – на 39,2%), але й виробництво яловичини і телятини – на 54,2%, баранини – на 33,1%, кролятини – на 18,7%, молока – на 26,8%, вовни – на 53,7%. Водночас на підприємствах поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 80% (з якої корови – на 77,1%), овець і кіз – на 63,4%, тоді як у господарствах населення скорочення поголів'я тварин відбувалося дещо іншими розмірами, зокрема великої рогатої худоби – на 57,5% (корів – на 59,8%), свиней – 57,1%, овець і кіз – на 32,3%, птиці – на 7,6%. Відповідно у цих же господарствах виробництво усіх видів м'яса (у забійній масі) зменшилося на 36,8%, молока – на 27,7%, вовни – на 31,7% [14, с. 12].

На такі різкі зміни у чисельності поголів'я тварин і виробництві тваринницької продукції протягом цього періоду, окрім втрат через війну, вплинули обмежувальні умови розвитку галузі тваринництва. У першу чергу це стосується неповного і не збалансованого використання наявних ресурсів землі, худоби, робочої сили, кормових та інших ресурсів. Окрім цього поступове призупинення діяльності тваринницьких суб'єктів господарювання обумовлюється в основному низьким рівнем організації племінної роботи і ветеринарної служби та зниженням продуктивності худоби із-за того, що, як пока-

зали вибіркові спостереження, значна частина (58,4%) поголів'я молочного стада розміщена на дрібних неспеціалізованих фермах з примітивною технологією і організацією утримання стада, існують диспропорції між темпами збільшення поголів'я тварин і розмірами кормової бази, продуктивністю і рівнем годування худоби.

На нашу думку, повну дієздатність виробничих процесів можна досягти у комплексі з найбільш важливими і модернізованими інструментами (високоєфективні і ресурсозберігаючі технології), котрі можуть забезпечити у 1,5–2 рази вищу продуктивність тварин, порівняно з функціонуючими натеper на тваринницьких фермах звичайними технологіями, та пристосовуватися до організаційних змін самої виробничої системи, вимог і потреб галузі тваринництва.

Незважаючи на важливість відродження галузі тваринництва в Україні, в силу специфіки економічного розвитку, виникає низка проблем, що створюють, а інколи і роблять неможливим (війна в країні), у найближчій перспективі відновити поголів'я тварин. Вузьким місцем є технологічні перешкоди, оскільки існуючі тваринницькі приміщення по об'ємно-планувальних рішеннях не дозволяють утримувати тварин у напрацьованих у світі технологічних умовах. Габарити приміщень (дверні розрізи, висота приміщень) не дають можливості використовувати нові конструкції високопродуктивної фермської техніки. Тому інколи економічно вигідніше ліквідувати існуючі технологічно відсталі тваринницькі приміщення і побудувати нові згідно проектною документації, котра відповідає сучасним технологічним умовам (способам утримання, санітарним розривам між приміщеннями,

кормовими зонами, зонами для утилізації відходів тваринництва). Окрім цього сучасні тваринницькі ферми більшості підприємств країни потребують розробки заходів, що стосуються реалізації сучасних технологічних рішень стосовно заготівлі кормів, годівлі, утримання тварин та доїння корів.

З'ясовано, що найбільш впливовими чинниками (за результатами опитування працівників тваринництва) є ті, що здатні забезпечити кардинальні зрушення у розвитку галузі тваринництва і структурі виробництва тваринницької продукції, оскільки супроводжуються інноваційними процесами: сучасні технології (14,6%), органічні тваринницькі продукти (7,8%), забезпечення кваліфікованими кадрами (10,9%), сучасними фермськими машинами і обладнанням (22,5%) та кінцевими результатами: зниження виробничих витрат і собівартості продукції (13,7%), покращення її якості (11,2%), зростання продуктивності праці і прибутковості виробництва (19,3%).

Встановлено, що за останні майже 20 років в органах державної влади не було чіткої програми виходу галузі тваринництва із кризового стану, особливо у нинішніх умовах війни. Між тим організаційна структура галузі повинна включати в себе племінні ферми, котрі займалися би відтворенням поголів'я високопродуктивних тварин та товарні ферми для одержання продукції тваринництва. В сучасних нестійких епідеміологічних умовах ведення тваринництва найбільш вразливими є тварини з високою продуктивністю. А тому розробка заходів по дотриманню санітарно-ветеринарних заходів є обов'язковою умовою успішного ведення виробничої діяльності в тваринництві.

Передусім слід зазначити, що з метою підвищення ефективності функціонування тваринництва варто враховувати усі можливості його розвитку, а у заходах державної політики передбачити впровадження визнаних у високорозвиненому західному світі відповідних вимог і стандартів. Суттєву роль у розв'язанні цієї проблеми мають процеси комунікації органів державної влади, котрі використовуючи різноманітні види комунікативних інструментів (публічні зустрічі, телеконференції, панельні дискусії, презентації, виставки) при формуванні державних рішень, повинні вивчати уподобання, настрої громадян, зокрема працівників тваринництва, при забезпеченні високого рівня ефективності виробництва і стимулювання збу-

ту тваринницької продукції [16, с. 204]. Більше того, публічна стратегія спілкування держави з громадянами сприяє формуванню соціального клімату в державі (виробничих сферах), формуванню комунікаційних потоків між державними установами, громадянами та іншими суб'єктами господарювання з тим, щоб державні інституції могли ознайомитись з реальними турботами громадян і в першу чергу працівників тваринництва [17, с. 12].

Важливо у першу чергу виокремити низку, до цих пір невирішених, проблем, котрі стосуються урахування і аналізу наукових концепцій (спрямованих на сучасність) функціонування тваринництва, встановлення відмінностей між теоретичними і реальними положеннями державної політики, що забезпечують виявлення специфіки обмежувальних умов у розвитку галузі тваринництва та запропонувати напрями подальшого розвитку галузі тваринництва (рис. 2).

Процес стабільного функціонування галузі тваринництва залишається одним із пріоритетних проблем, які необхідно вирішувати на загальнодержавному рівні враховуючи війну, оскільки потребує вживання заходів щодо стимулювання інтенсивного розвитку молочного і м'ясного скотарства через виплату, протягом попередніх двох років, дотацій на придбання установок індивідуального доїння корів, за утримання поголів'я м'ясного напряму продуктивності, на часткове відшкодування вартості штучного осіменіння тварин. Дотація надавалася фізичним особам на безповоротній основі за утримання і збереження ідентифікованого та зареєстрованого в установленому порядку молодняку великої рогатої худоби до тринадцяти місячного віку, котрий народився у господарствах населення.

У 2019р. державну програму було розширено за рахунок надання дотацій за кожні чотири місяці утримання молодняку наростаючим підсумком. У результаті за кожне річне теля господар отримував 2,5 тисячі гривень. Однак, державною програмою підтримки галузі тваринництва на 2020р. введені обмеження, оскільки не передбачено виплату дотацій за утримання молодняку великої рогатої худоби. При цьому спеціальну бюджетну дотацію могли отримувати фермерські господарства, котрі утримували від 5 до 25 корів молочного напряму продуктивності (5 тис. грн. на одну голову). Передбачено також було часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких

Рис. 2. Напрями посилення можливостей розвитку галузі тваринництва (власна розробка)

ферм, доїльних залів, підприємств з переробки тваринницької продукції. У бюджеті 2023 р. року для аграріїв закладено 1 млрд грн 350 млн для закладки садів та 20 млрд грн за програмою доступних кредитів «5-7-9», тваринництву нажалі дотаційної підтримки не передбачено.

Натепер існують обмеження, пов'язані із проблемою відведення і використання земельних ділянок під розміщення тваринницьких підприємств та виробничих споруд. Орендарі заключають договори із власниками земель на короткі терміни оренди (5–8 років), тоді як тваринницьке підприємство має термін експлуатації в середньому 40–50 років. Водночас у власника тваринницької ферми немає гарантії, що протягом часу її функціонування тваринницьке підприємство буде завжди забезпечене кормовою базою. А тому єдиним шляхом вирішення цієї проблеми є повноцінний ринок земель сільськогосподарського призначення, який поступово запускається в країні, з максимально широким колом учасників (в тому числі нерезидентів), особливо юридичних осіб. Але через війну ринок землі обмежений правовим режимом військового стану. Лише за умов ефективної роботи ринку землі – власник землі зможе планувати свою господарську діяльність на тривалій перспективі.

Вважаємо, що зараз, враховуючи військові дії, розвиток тваринництва в основному повинен бути пов'язаний із функціонуванням малих фермерських господарств, власних сімейних ферм і їхніх кооперативів, оскільки наявність обмежених земельних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні фермерів села (без належної державної підтримки фермери не мають змоги придбати бажану для них кількість землі), не дозволяє забезпечити ведення своєї діяльності економічно життєздатною відповідно до вимог Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України [18] та прийнятого Закону України про ринок землі [19] у яких конкретизовано перелік основних завдань та алгоритмів для їхнього вирішення на регіональному і державному рівнях.

Варто відмітити, що розпайована між працівниками підприємств земля на даний час територіально обмежена і не може бути збільшена або заново створена до тих пір поки повністю не запрацює (обмежений правовим режимом військового стану) Закон України, котрий запустить обіг земель сільськогосподарського призначення. Лише після цього громадяни сільської місцевості зможуть придбати (при наявності грошових коштів) додаткові ділянки землі, котрі можуть бути задіяні під забудову сімейних тва-

ринницьких ферм, виробничих і обслуговуючих приміщень по переробці тваринницької продукції та облаштування пасовищ. У протилежному випадку на незначних ділянках землі селяни і надалі не матимуть змоги розгорнути виробництво тваринницької продукції на промисловій основі, хоча попит населення на неї щорічно зростає. За прогнозними розрахунками попит (у розрахунку на одну людину) на тваринницькі продукти харчування до 2025 року мав би зрости на 76,7% за рахунок підвищення рівня калорійності харчування (розрахунки до війни 24 лютого 2022р.). Але війна вносить свої корективи, а тому необхідно відновити та зберегти довоєнний баланс попиту та пропозиції на тваринницькі продукти харчування у найближчі роки.

Отже, тваринництво має усі перспективи до інтенсивного розвитку при задіяні різних інструментів підтримки, де значне місце повинні посісти інвестиції, а також фінансові і страхові важелі, котрі забезпечують підвищення рівня привабливості галузі [20, с. 35; 21 с. 127] та виведення її на інноваційний шлях функціонування (використання високопродуктивних тварин, модернізація виробничих процесів, застосування нових машин і механізмів для тваринницьких ферм) [22, с. 6]. Тваринництво є одним із перспективних напрямків інвестування, оскільки нарощування тут обсягів інвестиційних ресурсів сприяє розв'язанню продовольчої проблеми країни та забезпечення населення продуктами тваринного походження [6]. Однак, будівництво сучасних тваринницьких підприємств із новітніми технологіями виробництва продукції потребують значних інвестицій. З'ясовано, що від обсягу інвестицій залежать можливості збільшення кількості генетичного потенціалу, розширення і модернізації виробництва, розробки та впровадження у виробництво нових, прогресивних технологій, підвищення конкурентоспроможності та якості тваринницької продукції, вирішення соціальних й екологічних проблем.

Прийнятий Закон про державну підтримку інвестиційних проектів [23] передбачає надання державної підтримки (із загальною сумою інвестицій від 20 млн. євро) українським і іноземним інвесторам. Ці законодавчі матеріали є основою для подальшого розроблення і прийняття аналогічного Закону безпосередньо для галузі тваринництва, оскільки для побудови великих тваринницьких підприємств із сучасними інно-

ваційними технологіями необхідно мати значно менші кошти, розмір котрих можна було би встановити від 5 млн.євро. Зокрема, такі інвестиції дали би можливість побудувати тваринницький комплекс на 500-600 дійних корів.

Надалі з метою заохочення безкоштовного для держави інвестора пропонується скасувати податки на термін окупності тваринницьких підприємств. Окрім цього навколо новозбудованого товарного тваринницького комплексу пропонується створити маркет-плейс, тобто територію навколо якої доцільно вибудувати мережу бізнесових структур різного спрямування (рис. 3).

У результаті кожне новозбудоване підприємство отримає пільги від держави у вигляді нульового на певний період податку та створить економічні умови для розвитку цілої мережі малого бізнесу, котрий і буде забезпечувати фіскальну функцію оподаткування. Між тим основним джерелом організації робочих місць буде малий бізнес, котрий немає великих фінансових можливостей для здійснення автоматизації технологічних процесів. Натомість матиме місце ланцюжок економічної активності в дотичних до тваринництва сферах. У свою чергу це сприятиме частковому економічному відродженню сільських територій, підвищенню родючості ґрунтів, зростанню зайнятості сільського населення та зміцненню продовольчої безпеки країни в умовах війни.

Встановлено, що натепер спостерігаються обмежені можливості у фінансуванні і страхуванні молочної та м'ясної галузей тваринництва, оскільки фінансуються у першу чергу невеликі молочні господарства та розробляються для них відповідні страхові рішення і страхові продукти, пов'язані із незначним обсягом виробництва молочної продукції.

Безумовно визначена нині підтримка з боку держави, в умовах війни, не буде достатньо дієвою без впевненості працівників тваринництва у безризиковій діяльності галузі із тривалим циклом виробництва тваринницької продукції. Наразі наявність прийнятної страхової підтримки сприятиме досягненню стабілізаційних процесів у інтенсивному розвитку тваринництва. Впровадження обґрунтованих страхових рішень дасть можливість тваринницькому бізнесу стати більш привабливим для інвесторів та кредиторів. При цьому страхові контракти можуть допомагати фермерам підвищувати свою довгострокову фінансову стабільність та рівень стійкості галузі.

Рис. 3. Перелік бізнес-підприємств, пов'язаних з виробництвом продукції тваринництва

Власна розробка

Єдина суттєва проблема – військові дії, які є форс-мажорними обставинами не сплачувати страхові платежі. Тому потребується комплексне рішення на рівні держави, щоб вирішити дану проблему.

Поряд із розширенням доступу до капіталу від фінансових установ, наявність страхування, або державних гарантій, спроможна зробити тваринництво значно привабливим для потенційних інвесторів. А тому необхідно сформулювати і затвердити пакет ефективних страхових продуктів та включити їх до заходів державної програми розвитку тваринництва. Програма повинна спрямовуватися на підтримку розвитку молочних кооперативів, власних сімейних ферм, сприяти фермерам запроваджувати прогресивні економічні і екологічні методи виробництва якісної тваринницької продукції, котра повинна відповідати міжнародним вимогам.

На протязі тривалого періоду відбувався процес занепаду тваринництва, були втрачені секрети ефективного виробництва в галузі, котрі передавалися з покоління в покоління і не могли регламентуватися інструкціями, а функціонували на рівні відчуттів і здобувалися

практичним досвідом. Зокрема, за результатами дослідження оператори машинного доїння можуть одержувати різні надії від корів однієї породи при ідентичній годівлі і технології утримання. Наразі різниця в добових і річних надоях складає до 20-30%. Спеціалісти галузі тваринництва пояснюють це глибиною знань фізіології доїння, адаптацією системи людина-тварина-машина, творчим підходом до виконання обов'язків, пов'язаних із доглядом за твариною, експлуатацією фермської техніки і обладнання, швидкістю реагування на непередбачувані ситуації. А тому кадри в тваринництві виконують важливу роль і мають велике значення, оскільки будь яке непередбачене рішення персоналу по відношенню до тварин призводить до їхнього стресу (технологічного, кормового, візуального і поведінкового) і, як наслідок, до тимчасового зниження продуктивності тварини, котра поступово відновлюється лише протягом 4-6 днів. Усе це спонукає до необхідності забезпечити ефективну роботу навчальних центрів з метою підготовки кваліфікованих кадрів для галузі тваринництва, особливо тих професій, котрі безпосередньо контактують з тваринами.

Доцільно створювати консалтингові центри та запроваджувати консультативні програми в усіх регіонах країни, котрі сприятимуть залученню державних і приватних інвестицій в галузь тваринництва, допомагатимуть використовувати відповідні методи моніторингу, експертизи, знання, навички і вміння впроваджувати сучасні технології з метою ефективного використання генетичного потенціалу тварин і виробництва якісної тваринницької продукції. Окрім цього їхні заходи можуть спрямовуватися на модернізацію машин і обладнання та виробничих процесів на тваринницьких фермах, особливо молочного скотарства, та посилення експортних можливостей виробників тваринницької продукції.

У кінцевому підсумку результативне використання новітніх програм дасть можливість розкрити потужний потенціал для фінансування і кредитування малих суб'єктів господарювання у тваринництві, а страхування, чи державні гарантії будуть виступати одним із інструментів мінімізації ризиків. Надалі важливе значення варто надавати відповідним державно-управлінським рішенням, котрі відповідають наявним проблемам продовольчої сфери, а також програмам і інструментам їхньої реалізації у галузі тваринництва.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, тваринництво нині є надзвичайно важливою й водночас проблематичною галуззю для тваринницьких підприємств України, оскільки знаходиться на початку довгого та складного шляху відродження (під дією ряду обмежувальних умов і ризиків спричинених війною) раніше потужної галузі та забезпечення її інтенсивного розвитку у межах існуючої нормативно-правової бази. Усе це потребує втручання держави і активного залучення органів місцевої влади до вирішення характеру і змісту можливостей інтенсивного розвитку тваринництва, урахування потенційних загроз продовольчій безпеці країни та громадської думки стосовно основних проблемних питань організаційно-технічного та матеріально-фінансового забезпечення галузі.

Комплексний підхід до вирішення проблеми відродження та відновлення тваринницької галузі має ґрунтуватися на поєднанні державного регулювання і саморегулювання, застосуванні інноваційної продукції, досягненні збалансованості інвестиційної, кредитної та податкової політики, з врахування реалій війни. При цьому розроблені дієві програми фінансування, кредитування і страхування будуть спрямовані на захист тваринників від різних сільськогосподарських ризиків та під-

вищать здатність фермерів забезпечити стійкий рівень виробництва тваринницької продукції.

Вважаємо, що вищевикладене потребує прийняття виважених управлінських рішень органами державної та виконавчої влади, їхнього вміння проаналізувати складну ситуацію, проінтерпретувати та зробити правильні кроки у сторону виявлення закономірностей і тенденцій появи обмежувальних можливостей розвитку тваринництва, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними та подолання їхніх негативних наслідків з метою вибору оптимальних шляхів підвищення результативності та ефективності розвитку тваринництва.

Список використаної літератури:

1. Joachim von Braun. Agriculture, Food Security, Nutrition and the Millennium Development Goals / Joachim von Braun, M. S. Swaminathan, and Mark W. Rosegrant. International Food Policy Research Institute. Jun 16, 2005 by Melanie Allen. URL: <https://ebrary.ifpri.org/digital/api/collection/p15738coll2/id/125185/download>
2. Regional Food Security Reserve / Roger Blein, Raphael Beaujeu and Henri Leturque, Salifou Konaté. ECOWAS. 2012. 115 p.
3. Sen A. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford : Clarendon Press, 1981.
4. Кейнс Дж. М. (1999), Общая теория занятости, процента и денег: пер.с англ. М. : Гелиос АРВ.
5. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янюк В. В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. *Економіка АПК*. 2017. № 8. С. 5–14.
6. Про національну безпеку України: Закон України № 522-IX від 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
7. Саблук П. Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2008. № 11. С. 147–152.
8. Simplification of the EU's Common Agricultural Policy (CAP). URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/cap-simplification/>
9. Palei, T. (2015), Assessing the Impact of Infrastructure on Economic Growth and Global Competitiveness. In: *Procedia Economics and Finance*. 23, 168–175.
10. Tilman D, Fargione J, et al. (2001). Forecasting agriculturally driven global environmental change. *Science*. 292: 281–284.
11. У світі зростає поголів'я ВРХ. Режим доступу: <https://meat-inform.com/novyny-pro-miaso/uvsviti-zrostaie-poholiv-ia-vrkh.html>
12. Сільське господарство США. Режим доступу: http://geoknigi.com/view_country.php?id=100
13. У ЄС скорочується поголів'я свиней. URL: <https://agroter.com.ua/2019/04/23/u-yes-skorochuiet-sia-poholiv-ia-svyney/>

14. Тваринництво України 2020 : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України. 2020. 157 с.
15. Сільське господарство України 2019. Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України. 2020. 221 с.
16. Adeel Meo, Muhammad Daniyal Abbas, Muhammad Nadeem Sajjad, Muhammad Rizwan, Sayed shahbaz hussain bukhari, Muhammad Saad Hameed (2014), The Impact of Promotional Tools on Sales Promotion. *Journal of Public Administration and Governance*. Vol. 4. № 2.
17. Iacob D., Cismaru D. M. (2003), Relatii publice. Eficien prin comunicare, Editura Comunicare, Bucuresti, Iacob & Cismaru, 2003.
18. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text>
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення. Закон України № 552-IX від 30.04.2020р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 20, ст. 142. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>
20. Roman Kisiel, Kamil Graszekiewicz (Olsztyn) Atrakcyjność inwestycyjna a napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (na przykładzie wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej). UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN *Przegląd Wschodnioeuropejski* Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. IX/1. 2018. 33–49.
21. Adam Oleksiuk (Olsztyn) Investment Level and Structure in the Region of Central and Eastern Europe and Barriers for Investment Growth Reported by Entrepreneurs in the Light of Findings of Own Survey Research. *Przegląd Wschodnioeuropejski* VIII/1-2017, 125–140.
22. Дем'яненко І.В., Буряк А.В. (2012), Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання. Актуальні проблеми економіки. 11, 3–11.
23. Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями в Україні". Закон України № 1116-IX від 17.12.2020. Голос України від 12.02.2021. Режим доступу: www.golos.com.ua/article/342149

Lavruk O. V., Lavruk N. A. Problems and opportunities of state policy for the development of the livestock industry during the war period

The aim of the research is to substantiate the theoretical and practical aspects of the formation of organizational and economic bases for identifying problems and opportunities and developing proposals for further development of animal husbandry. The theoretical and methodological basis of the research is the dialectical method of cognition, scientific works of domestic and foreign scientists to identify various complex socio-economic and industrial problems of the development of the livestock industry, as a strategic branch of agricultural production, which is an important source of food security formation. To achieve this goal, a comprehensive approach was applied (including methods of system analysis, functional, cause-and-effect and expert surveys) to research the state and opportunities for the development of the livestock industry. It is noted that now animal husbandry provides consumers with valuable food products, and therefore the further state of development of this industry is an urgent issue and belongs to the priority problems in the tasks of the state's agricultural policy. It is established that over a fairly long period of time, negative trends have emerged in the development of animal husbandry (excluding war) due to organizational, financial, land, technological and personnel problems. It is noted that the restriction of opportunities for intensive development of animal husbandry was due to inappropriate state support, not formed breed composition of animals, unsatisfactory introduction of innovative and intensive technologies for raising animals and producing livestock products, insignificant attraction of investments, instability of pricing, insurance and taxation systems. The originality of the conducted research is to highlight theoretical and practical aspects to identify the causes of the crisis state of animal husbandry functioning and determine the directions for improving the opportunities for its further development. Scientific novelty reflects a complex of problems that are characteristic of ensuring increased opportunities to stabilize the development of animal husbandry and increase the efficiency of livestock production. The practical significance of the research results lies in the fact that they can be applied in the practical activities of executive authorities and business entities in order to develop scientifically based programs for socio-economic recovery and development of livestock enterprises.

Key words: agrarian policy, animal husbandry, livestock industry, products, opportunities, production, effective development, food safety.